

האחרות הזאת של הזקנה והבחרות, העליה והעמידה הפריחה והפפור, השלוח והערות היתה בכל מהותו של קצנלסון, בכל מהותו והיותו. מוצאים אנחנו אצלו את ההרמוניה בכל. הוא היה איש המוח ואיש הלב, חכם ומשורר, ושני אלה היו כרוכים זה אחר זה, מצייתין זה לזה ומתאחדים זה עם זה.

קצנלסון היה איש הספר, מבעלי הכרסין במשנה ונמרא, שספרים חיצוניים היו נושרים מחיקו, צנא דמלא ספרי, והוא כתב את העברית החיה ביותר, הרעננה ביותר. הוא התאבק תמיד באבק ספרים ישנים ואף אבק דק של יושן לא דבק בו. האספקלריה שלו, שדרך בה ראה והרצה לנו את העולם, היתה מאירה תמיד וטהורה תמיד. גם את העתיקות שלו נתן לנו תמיד בצורה כזו, עד שאנו רואים אותה כדבר חדש, הנתון לנו מחדש. הצורה של דבריו המדעיים ב"חכמת ישראל" היא צורה של הרצאה חיה, מדוברת, מגוונת, ואין בה כלום מ"חקירת קדמוניות" הרגילה. ויש תמיד סדר למשנה זו, סדר הגיוני והגיון של סדרן, הבא מן הקל אל הכבד, מן הפשוט אל המרכב, ולמד מן המפורש על הסתום. הכל פה מתחלק במדה ומתפרק פרקים פרקים, אברים אברים, כיציר חי בעל פרקים או אברים. יש מדה, מרת היפה, לכל מה שכתב הר"ד קצנלסון, אף לדברים שנכתבו לא לשם יופי, כי אם לשם למור.

פ. לחובר.

ודבריו היפים של קצנלסון, שלכאורה כאילו כתבם אחר, לא קצנלסון, אלא בוקי בן יגלי, הנה יש בהם מלבד פרחים גם פירות. גם כאן הכל בא ללמד, להשמיענו איזה דבר, איזה רעיון. היצירה של בוקי בן יגלי היא היצירה האליגורית, זו שיש לה תוך וצורה, קלפה וגרעין, משל ונמשל. ובוה, במקצוע זה, היה קצנלסון אמן, אחד האמנים הגדולים שבין הסופרים העבריים בדורנו. "בין אדני השרה", "היוגב אשר גורש מאחוזתו", האשה אשר לא ידעה צחוק" ועוד אחדים מספוריו האליגוריים יתנוססו בספרותנו כפנינים יקרות ערך, שצבען אינו מכריק ומשכר, אלא רומז ומבטיח.

ביצירותיו האליגוריות ובאגדותיו הננו רואים את קצנלסון כבעל נפש הומיה, כאיש אשר לבו פועם בו בחוקה והוא רועד ורותת ומפלל, כליריקן רך, שמשתפך בשיר עצב-נעים, המלא כסופין ונעגועים. השפה רכה פה כל-כך, מלאה כל-כך עצב ונועם

בוקי בן יגלי.

עבין אני רואה איתו כמו שראיתיו לפוי שלש שנים. בעל קומה ממוצעת, כמעט נמוכה, גוף כבד במקצת ופנים סגלגלים ומלאים. כוכו אומר מתינות, טוב לב ושלות הנפש. אולם בתוך פני השלוח אלה ישבו העינים החיות ביותר, המבקשות ומחפשות ביותר. לא, העינים הללו לא ישבו, כי אם רצו תמיד רצוא ושוב, נוצצו, האירו וחבריקו בברק הנוער מתוך ענני הזקנה, שכסו את הקדקד בעטרה כבדה, עטרת שיבה. זה היה סמל של זקנה ובחרות. לא של זקנה מצד זה ובחרות מצד זה, אלא של זקנה ובחרות ביחד, של זקנה ובחרות, שנתנו את ידן זו לזו, התאחדו יחד והתמזגו יחד.

ולחם כל ימי חייו את מלחמתה. כשאנו מתבוננים בכתביו של קצנלסון, שנכתבו בזמנים שונים, הננו רואים, כי בכל שעה היתה המסורת של ההשכלה חיה בקרבו ויקרה בעיניו. האידיאל של ההשכלה, להיות לאור גויים, להיות עם חכם ונכון, לא עזב אותו אף רגע. לא עזב אותו אף בשעת יצירת יצירותיו הלאומיות. לא רק בכתביו הרוסיים הננו מוצאים על כל צעד ושעל את תקופת הזהב של חכמי ספרד ואת חכמי ספרד עצמם, שהוא מציג אותם למופת על אשר ידעו ללכת לאור החכמה, אלא שגם בכתביו העבריים וביצירותיו העבריות הוא מוציא כפעם בפעם את החמה של ההשכלה מנרתיקה ומנחם את עצמו בתקוה, כי עוד, תורח שמש צדקה, אשר מרפא בכנפיה". . .

את התקוה הזו והנחמה הזאת הננו מוצאים גם בספורי-האנדה שלו. בין אדני השדה, שהוא אחד מספוריו היותר שלמים והיותר עבריים שלמים. גם שם, במקום שהוא שופך את געגועיו על השדה ועל האדמה והוא מלא שאיפה, ערינה וכמיהה להיות לצמח מצמחי האדמה, לשלח את שרשיו עמוק עמוק אל תוך הקרקע ולהיות מחובר אליו, גם שם הוא מוצא את הצד הטוב של חיי גדודים, שאין צורך ללחום על אמת ארץ ולריב על-דבר גבולות שדה זכרם. עם שאין לו נכסים אין לו דאגת נכסים ואפשר לו לשאת את דגל השוויון והאהבה ביד רמה. בספורו זה יש לקרוא בין השטין ובפיליטונו "אולימפוס וציון" ובמאמרים רבים אחרים גם בתוך השטין, כי עם כזה בטוח יותר בנצחיותו. אמנם התכוש אינו חי, אבל ידוע הוא, שמי שאינו חי אינו מת. . .

אכן קצנלסון היה כל ימיו משכיל וכמשכיל בחר לו לסמל את "נחום איש גם-זו", את הטפוס של האדם הפקח, בעל הנסיון הרב, המנוסה ומלומד בנסים, המסתגל לכל המצבים, זה שאינו מתיאש לעולם, אלא מרכין ראשו לכל גל וגל, העובר עליו, ומוצא תמיד את הצד הטוב והמאיר שבו. תמיד בעת צרה, מספר לנו קצנלסון, היה בא אליו בחזון נחום איש גם-זו. זה שהיה "סומא משתי עיניו, גידם משתי ידיו, קיטע משתי רגליו וכל גופו מלא שחין", ובכל זאת לא התיאש, לא חדל מקווה ולא חדל לראות בכל דבר את הצד המאיר שבו. תמונה זו, מספר לנו קצנלסון באחד מפיליטוניו הרוסיים, נגלתה

ובאה לתוך הלב כתפלה של נפש זכה, תפלת אם רחמניה בנמות צללי ערבה. אולם מה רב פה בכל-זאת האור: הבהירות והשקיפות. חשים אנחנו בדמיוני בין השמשות, השולטים פה, ובכל-זאת אנו מביטים מסוף-דבר ועד סופו. ועד כמה רב בדברים האלה, המלאים המית הרוח, ההגיון ומתינות הרוח. גם פה ההרצאה בהירה כל-כך ומתונה, שקטה, פשוטה ומפורשה. כל חלקי היצירה מתפצלים, מתפתחים ונפרדים אחד מחברו, כאשר יהפצלו עלי הפרח עם גמר בשולו, וכל היצירה נמסרת לנו מאת היוצר כשהיא שלמה, גמורה ומבוכרה כפרי המכוך, הנושר מעל האילן.

ההרמוניה הזאת אשר בטבעו של קצנלסון, ההרמוניה בין המוח והלב, בין השכל והרצון, בין ההסתכלות והשאיפה, בין מתינות הרוח והמית הנפש, עשתה אותו לאחד הפיליטוניסטים הנחמדים שיש בספרותנו. בפיליטוניו יש מן האירוניה ומן הליריקה, מן הצחוק ומן הבכי, מן הצעקה ומן האנחה; יש בהם תמימות ויש בהם פקחות, יש בהם התלהבות הלב ויש בהם חריפות המוח, והכל מתאחד פה אחדות אחת ונעשה לדבר אחד, שהוא אמנם מלא גִּנְיִים, אבל בעל יופי אחד והרמוניה אחת.

המדה הזאת, מדת היופי וההרמוניה, היא מדתו של קצנלסון בכל פיליטוניו. יש בהם שנינות וחריפות. אבל אין בהם אף פעם חרוף וגדוף. לא קרה אף פעם, שקצנלסון יצא מן הגבול ויפרוץ את גדריו היפה והטוב. בכל עת היו בגדיו לבנים ותמיד היה מלא חן והרמוניה. הוא היה מסתכל בחיים בעין בלתי משוחרת והיה מגלה בכל שעה את נגיעיהם, אבל הוא גלה אותם באיזו תנועה אצילית של משורר בחסד עליון, בחן רב של אדם, הנחן בכשרון כביר להוציא את המתוק מן העז ואת היקר מן הזולל. בפיליטוניסטן-יוצר ידע לפעמים לברוא גם מן הרקק של חיי יום-יום את הבריאות היותר יפות ועדינות.

ההרמוניה של קצנלסון והכשרון לאחדות שלו הביאה איתו לידי כך, שאחד בקרבו שני עולמות ונתן את ידו לשני עולמות. קצנלסון היה אחד מאלה הסופרים העבריים, שנכנסו אל תוך הספרות העברית והספרות העברית-רוסית תחת דגלה של "ההשכלה"

לפניו לפני שלשים וחמש שנה, כאשר התפרצו הפוגרומים ברוסיה וכל התקוות והחלומות היפים על-דבר החשכלה בת-חשמים ועל-דבר האור שאנו הולכים וקרבים אליו נגוזו פעם אחת. גם אז, בשעה שהיאוש אחז את לב כל, לא התיאש קצנלסון ולא חרל לבקש את קרני האור בין ענני החשכה. והתמינה הזאת נגלתה לפניו שוב, כמו שהוא מספר לנו באחד מפיליטוניו האחרונים (נחום איש גמ-זו בהיכל כטהזון" — "מולדת" כרך ה' חוברת ב' ג'), גם בשנים האחרונות, בבואו להשתתף בוועידה לשפה ולתרבות העברית, שנועדה בווינא ימים אחדים לפני הקונגרס הציוני האחד-עשר. התמונה הזאת של "איש מכאבות וידוע חלי", הנושא בקרבו את האור הרב לכל העולם ואת הנחמה והתקווה לכל העולם, הסמל של השכלת היהודים ותקות ההשכלה אשר ליהודים, לותה אותו אפוא כל ימי חייו, כל הימים שהיה חי כסופר וחווה חזיונות לעמו.

בוקי בן יגלי

(סוף)

בבוקי בן יגלי היה וחיה הרבה מן המשכיל, אבל המשכיל הזה היה אחר; זה היה משכיל יותר מושכל, יותר מעמיק, יותר חודר. עניניו היו נטויות לא רק לפנים, חוצה, אלא גם חוזרות וחודרות פנימה. הטפוס של נחום איש גמ-זו התעלה והתרומם תחת ידיו של קצנלסון והיה לטפוס גדול, גבוה, מרומם — לטפוס טרני. זה האיש המתרגל והמסתגר לכל ספיבה ולכל מצב, שמרכיב ראשו לכר גל העובר עליו ואומר, גם-זו לטובה, זה האיש הרך בקנה גדל וגבה וגבר והיה לארץ גבור. הנה עוד לפני שלשיש

בכבודתו המדעית הגדולה של קצנלסון על-דבר הפרושים והצדוקים (ב"זוסחוד" החדשי לשנת 98=1897). כיהודי בעל לב, המסוד לעמו, התעירר לצאת כנגד החכמים הנוצרים, הבאים להוריד את כבוד הפרושים, נושאי המסורת העברית, וכחריפות גדולה הוא טראה, כי הפרושים היו הנושאים של ההתקדמות וההתפתחות, על התקון וההקלה במשא העם, בעוד שהצדוקים היו קופאים על שמריהם ושמיריהם, אם גם לא לעצמם, אלא לאחרים. הוא יצא בזה בעקבותיו של אברהם גיינר, שהניח, כידוע, את היסוד להשקפה הזאת בספריו האשכנזיים, אורשריפט"ו, הצדוקים והפרושים", כמו כן במאמריו העבריים שב"החלוץ", אולם יש בזה מן הענין, כי הד"ר קצנלסון יצא בזה גם בעקבותיו של גיינר מתקן הדת, שהתקונים וההקלות של חכמי הפרושים והתלמוד כאלו נעשו בכונת מבין להקל, ורק אחר-כך חפשו ומצאו להם איזה יסוד בתורה והסמיכים על הקרא, שידעו בעצמם, כי אין בו רק אסמכתא.

כך אנו רואים את המשכיל והיהודי הלאומי נותנים את ידב זה לזה בכל מאמריו וספריו של קצנלסון, וגם בחיים לא היו הד"ר קצנלסון מן הקיצוניים, המעמידים את כל דבר על חודו הקשה של הדין, גם פה השתתף בפעולות ומעשים של חברו ואנודות שונות, שהיו כעין סתירה זו לזו. גם פה אהב לאהו וכחבר, ולא להלק ולפלא, כי כאיש הרוח ומשורר חפש בכל דבר ובכל חזיון את הרוח הפנימי ואת הגרעין, שלרוב הוא רן יותר הרבה מן הקלפה הקשה והמבדילה...

את יחס החבור שבין שתי החקופות ברוחו המאחד ומחבר של קצנלסון הננו רואים באהבתו הרבה לכתבי-הקדש ושפת כתבי הקדש. הרברים שבכתב-הראשונים של קצנלסון (ברוסית) היו, מוטיביכ של התנ"ך בפרוזה", ובכל הפרוזה שלו בעברית וברוסית, שאמנם יש בה לרוב מטיב השיר, מסתלסל לו המוטיב, הנגזר של התנ"ך, כומו המסלסל לו ב"שירת הזמיר" שלו את שירי ציון. כרבים מן המשכילים דייק לכתוב בשפת התנ"ך והתאמץ להביע את אשו ירחש לבו בשפת הלב זו, אבל היחס שלו לכתבי-הקדש ולשפת כתבי-הקדש היה יחס חי ואמתי של יהודי וואמתי, הדבק בקדש אבותיו ובשפת אבותיו. האהבה שלו אל כתבי-הקדש ושפת כתבי הקדש לא היתה אהבה התלויה בדבר, כמו שהיתה ל"בים מן המשכילים; לא היתה זאת אהבה אל התנ"ך התלויה בשנאה אל התלמוד ושפת התלמוד (שהקדיש לו את כל חבוריו המדעיים), לכן היתה אהבתו זו פוריה והביאה לעולם פרי נחמד, סגנון יפה וחי, שלמרות זה שהוא נושא בקרבו סבל דורות, אין בו כלום מאבק הדורות. הוא רענן, חי וטבעי ויש בו ריח ומעם של דבר חי וטבעי, יחס רענן וחי כזה היה לקצנלסון גם אל האדמה ושאלת האדמה. "שירת הזמיר" שלו היא ספונה כולה אהבה לשירי ציון וכתבי-הקדש, אבל עוד יותר שפונים על-פני היצירה הזאת, כמו נטפי הטל על שדה קציר, הנענעים על האדמה ועבודת האדמה. יפים הם ביצירה הזאת מראות הטבע, אבל יפים מהם הקוצרים והמעמרים עמרים, נעים מראה הטבע שם בפתח היער, אבל עוד נעים ממנו, עוד מרום ונשגב ממנו מראה האדם שם בשדה בצאתו לפעלו ולעבודתו. העבודה היתה לאידיאל גם למשכילים, אבל האידיאל של קצנלסון היתה עבודת האדמה. את האידיאל הזה נושא בקרבו שלמה, הגבור של "שירת הזמיר" שלו, והוא עושה כמה מעשים ודברים שאינם גם טבעיים לו. אכן קצנלסון הקריב להאידיאל הזה את יצירתו הראשית, את מבחר יצירותיו, "שירת הזמיר", שיצאה על-ידי זה פגומה, אי-שלמה ואי-טבעית די-צרכה.

הק הפעם לא היה קצנלסון הרמוני די-צרכו, רק הפעם לא

וחמש שנה ראה אותו קצנלסון לא כזקן ותש כח, אלא כגבור מלא עוז, אשר זרועותיו נטויות בכח, חזהו בולט ועיניו, אשר הכרת העוז הפנימי נשקפה מהן, לנכח יביטו. אולם בעל כח זה, זה כחו, כי חזק הוא מתוכו, וזה גבור, הכובש את כאבו, סובל, הנושא את עול סבלו כנושא כתר עליון ואת שבט המעונים כנושא שבט מלכים. הוא נושא תמיד על ראשו כתר אורה, אבל אותו נור אור, הנוצץ בשלל צבעי הקשה, אשר על ראש הזקן, קרנים מסביב לו בוקעים ויורדים כחניתות אל כל רוח". הור שלראשו הוא של קוצים...

כה ראה קצנלסון את "נחום איש גמ-זו" מירדענו משכבר הימים, בהלו נר ההשכלה על ראשנו, וכך מתאר אותו בוקי בן יגלי. לכתר האורה שלו הוסיף את הזר של המעונים, וזה הנותן לפניו ולכל מראהו הבעה אחרת לגמרי. אין יחוס יותר גדול מזה של הנגש ונענה על-ידי עצמו, מזה שיותר משהוא סובל על-ידי אחרים הוא סובל בעצמו. נחום איש גמ-זו" זה סובל ואינו מעלים עין מכל, אם כי הוא מתנחם על כל. אין בשרו בשר המת, שאינו מרגיש באיזמל, אלא בשר חי, הנוטף דם, אבל דמיו כל-כך מרובים, עד שלא יכלו לעולם. הוא נעשה פה לסמל מרום של נצחיות ישראל, שכל כלי יוצר עליו לא יצלח וכל לשון תקום אתו למשפט ירשיע". נחום איש גמ-זו" נושא בקרבו את הנאווה הלאומית ונעשה לסמל לאומי.

כך ידע קצנלסון לאחד ולאחה שני דורות ולהיות לאור מאיר בבין-השמשות של שתי תקופות. הוא ידע לאחד ולחבר את היום והלילה שבשתי התקופות גם בתורתו ובעבודתו המדעית. ככל משכיל אהב קצנלסון תמיד להראות, כי חכמינו ידעו גם הם פרק במדע, ידעו לשלוק גופת אדם, כדי למנות את מספר אבריו, ידעו פרק באנטומיה וברפואה ובכל חכמה, אבל אם המשכילים כשהגיעו לפרשה זו, היו משתדלים להוכיח כי עמנו למד מכל אדם והיה נוח תמיד לסכיבה שלו וקבל ברצון את השפעתה וחכמתה, הנה היה הד"ר קצנלסון מתאמץ תמיד להראות את הדרך המיוחדת, שכבשו להם בזה קדמונינו. הוא אהב להראות את זה, המיוחד לנו בקולטורה האנושית ולהבליט את הקיום היתרים או החסרים, שהוספנו וגרענו גם על-מה וממה שלקחנו וקבלנו מאת אחרים. בנאווה מיוחדת הוא מודיע אותנו בראש ספרו, רמ"ח אברים", כי "בדברים הנוגעים לדת ולהלכה בדקו חכמינו בעיון רב בעצמם ולא סמכו בזה גם על סופרי וחכמי הרומים והיוונים שבימיהם". וכן התאמץ להוכיח במאמריו על דבר חוקי הטומאה והטהרה של היהודים, כי אין לחוקים האלה שבתורת משה כל יחס אל תורת הפרסים והם נבדלים מהחוקים הרומים להם בתורה זו על-ידי ה"רוח" המיוחד, על-ידי, זה שלפרסים העיקר רוח הטומאה, בעוד שלעברים הטומאה היא חמירה, עוברת על-ידי חמרים בלתי טהורים, המטמאים במגע או במשא. הוא יוצא בזה ללחום את י. ה. שור, בעל "החלוץ", מהקיצוניים שבין המשכילים, שהיה חפץ ליכר את כל עניני הטמאה והטהרה של היהודים על היסוד של תורת הפרסים והשפעתה. ואם גם מודה קצנלסון, כי לדינים של טומאה וטהרה, כפי הדמות שקבלו בימי הסופרים והתנאים, יש יחס לתורת הפרסים, הנה הוא מתאמץ להוכיח, כי היחס הזה היה לרוב לא חיובי, אלא שלילי: חוקים רבים נחקקו בזה ידינים רבים נתערו ונתגלו, כדי להוציא מן הפרסים ומנהגיהם ולהקדל מהם. גם קצנלסון ראה, מה שאהבו המשכילים לראות ולציין, כי לא תמיד היו היהודים בודדים ונבדלים, אבל הוא ראה והראה, כי בכל-זאת היו תמיד מיוחדים.

את עקבות החבור הזה בין שתי התקופות, בין תקופת ההשכלה ותקופת ההתעוררות לעבודת הלאום, יש למצוא גם

עלתה ביהו למצוא את שווי-המשקל בין החמר ובין הצורה, בין הרעיון והלבוש ששח עליו, בין הצלם הפנימי והדמות החיצונית, אולם קצנלסון הלביש אחר-כך את הרעיון הזה גם לבושים אחרים ושפך את געגועיו על האדמה ועבודת האדמה גם אל נאדות "הק"ם, שעשה ויצר לו כפעם בפעם. הנה "בין ארני השדה" והנה גם, היוגב אשר גורש טאחוזתו". בהם כבר מצא קצנלסון את שווי-המשקל וההרמוניה והיה כולו יפה והרמוני. הוא היה יפוי והרמוני באגדותיו אלה, אם גם לא היו אלה אגדות חדשות, אם גם הרעיון שהכיע בהם לא היה חדש. הוא ידע לשמוע בזה לעצתו של פטברקה, מאבי אבות החוזים של האליגוריה, שחקק את החוק של האמנות האליגורית, כי יש לנפח את המציאות בשלל צבעים ולבסותה במכסה של דמיון, ובשעה שיגלו את המסך תאיר האמת באור בהיר, כי יותר שירבה העמל בחפוש, הפעל עלינו בהמצאה". הוא ידע תמיד למצוא את הטכסה של דמיון ואת המסך המיופה בשלל צבעים, לבסות את האמת הפשוטה והידועה, כדי שכשעה שיגלו את המסך תאיר באור בהיר וחדש ותפעל את פעולתה נחדש...

לא רק חכם עברי חשוב ומשורר עברי חשוב אבד לנו במיתו של הד"ר קצנלסון, אלא אבד לנו אדם, שאחד את שני אלה ומצא את שווי-המשקל בין שני אלה. מת יהודי, שכל דבר אנושי לא היה זר לו, אדם שידע להשתמש בסוד היפי והאחדות, שנמסר לו, כדי לאחד בקרבו את כל טוב ולהיות יפה. "זה היה אדם!"

